

İSPAN DİLLİ ÖLƏKƏLƏRİN MÜRACİƏT FORMASINDA ŞƏXS ƏVƏZLİLƏRİNİN İŞLƏNMƏSİ

Rəhimə MƏMMƏDOVA, ADU-nun "İspan dili kafedrasının" b/ müəllim

Latin Amerikası ölkələrində ispan dilinin statusuna bir çox xarici linqvistlər müxtəlif nöqtəyi nəzərdən yanaşırlar. Hər bir Latin America ölkəsinin mətnlərində dilin özünə məxsus dəyişikliklərini tədqiq etsək onda görürük ki, ispan və amerika-ıspan variantı arasında fikir ayrılığına baxmayaraq, kasteyano dilinin əsas strukturu olduğu kimi qorunub saxlanılmışdır. Sadəcə olaraq hər bir ispan dilli ölkə öz tarixini, mədəniyyətini, ziyalılığını və incəsənətini tərənnüm edən milli dil variantları ilə bir-birindən fərqlənir. Belə məlum olunur ki, hər bir Latin Amerika ölkəsinin milli variantı kasteyanonun əsas quruluşunu təmamilə qoruyub saxlayaraq, onun daxili qanunları çərcivəsində dəyişikliklərə uğrayır. Bu dəyişikliklər də həmin xalqın tarixi, mədəniyyəti, incəsənəti və elmi inkişafı ilə yanaşı sosial faktorla da sıx əlaqədardır. Sosial faktorlara aid bir misal çəke bilərik, buda Ekvadorda kənd əhalisinin hörmət mənasında tez-tez mütaciət etdiyi "*su mercyd*" sosial təbəqələr arasında fərqi açıq-aydın göstərir. Təəssüflər olsun ki, təqribən XX əsrin sonlarına qədər bu ölkədə dırnaq arası desək "feodalizm münasibətlər anlayışı hələ də mövcud olması "*su merced*" və ya "*su mercy*" hörmət və izzət mənasını qoruyub saxlamaqdadır. Halbuki, "*su merced/ əlahəzrət*" digər ispan dilli ölkələrdə (Meksiko, Çili, Arxentina) və Priney yarımadasında müasir dövrdə köhnəlmiş söz kimi, başqa sözlə desək, arxeizm hesab edilir.

Gündən günə sosial faktorun dilə təsirinin artması ilə ispan dilli ölkələrinin təbəqələri arsında müraciət formalarında çox işlək olan şəxs əvəzliliklərinin müxtəlifliyi nəzərə cərpacaq dərəcədədir və bu bir sıra dilçilərin tədqiqat obyektinə səbəb olmuşdur.

Priney yarımadasından fərqli olaraq, Latin Amerikası ölkələrinin danışq nitqində şəxs əvəzliliklərinin müxtəlif olaraq işlənməsi müraciət formalarında daha geniş yer tutur. Belə ki, müasir dövrdə İspaniyada tək halda "*tc* – sən, "*usted* –siz (nəzakət forması), və cəmdə isə "*vosotros/as* – siz, "*ustedes* –siz/lər (nəzakət forması) şəxs əvəzlilikləri işləndiyi təqdirdə, digər ispan dilli ölkələrdə "*tc, vos-usted, su merced* müraciət formasının əsasını təşkil edir.

Rayon və kəndlərdən əhalinin kütləvi şəkildə şəhərə axını ilə əlaqədar olaraq, "*vos* forması mərkəzlə yanaşı, Sierrada da müraciət edərkən daha çox işləkdir. Voseo adlanan bu forma nəinki əhalinin orta təbəqəsi eyni zamanda ali təbəqəyə aid olan mədəni insanların məişət və sayə danışq dillərində geniş vüsət tapmışdır.

Yalnız müraciət formasında "*su merced*" sözü kənd əhalisinin özlərindən fərqləndirdikləri ali səviyyəli sadə şəxslərə, xüsusəndə fermanın sahiblərinə,

“ağalarına və onların övladlarına müraciət edənə islənir. Bəzən “*su merced*” sözü fonetik dəyişikliklərə uğrayaraq, “*d*” samiti düşür, “*y*”-saiti isə vurğu daşıyaraq və “*su mercy*” formasını alır. Bildiyimiz kimi “*d*” sözün sonunda çox zəif səslənir, başqa sözle desək, bu zaman dil bu səsəin tələffüz vəziyyətini almasına baxmayaraq səslənmir. Danışıq nitqində “*su merced*” sözü “*su mercy*” variantına keçir.

- *Usty* perdone, *sesu ingeniero*, pero tengo que decirle una cosa.
- *Dn* lo que gustes, negro
- Verb *su mercy*. Estando yo (A Ortiz)

İspaniyadan fərqli olaraq, XX əsrin ortalarından Ekvadorda ailə daxili anarxiyanın vüsət almasına baxmayaraq, “*Usted*”/siz forması ali təbəqəyə məxsus ailələrdə valideyinlərin uşaqlarına və ya əksinə, övladların ata və analarına etdikləri müraciət formasında işlənən şəxs əvəzlilikləri əsasını təşkil edirdi. Yüksək təbəqəyə aid olan ailələrdə hörmət və nəzakət anlayışını əks etdirən “*Usted*” müasir dövrdə öz əsas mənasını qoruyub saxlamaqdadır. Belə ki, “*Usted*” –dən fərqli olaraq “*tc* –nün yerinə “*vos* işlənməsi daha çox ərəziyə yayılmışdır.

Aşağı təbəqəli ailələrdə isə “*tc*; *vos*; *usted*”-in məna işlənmə xüsusiyyətləri bir-birindən fərqlidir. “*Vos*”-un məna işlənməsini aradırsaq, qeyd edə bilərik ki, “*vos*” formasında təsriflənən fəli “*tc* –nün xəbər şəkilçisini qəbul edir. Aşağıdakı dialogun bir parçasına diqqət yetirsək onda belə məlum olunur ki, “*saber*” feli Presente de Indicativo formasının II şəxsin təkində təsriflənən şəkilçisini qəbul etmişdir. Eyni zamanda “*usted*”/siz öz ilkin və əsas mənası olan hörmət və ya nəzakət bildirmir. O, bu mənalardan təmənilə uzaqlaşaraq, formal bir xarakter daşıyır və bu zamanda “*tc*, *vos*”-la eyni məna kəsb edir.

- Oye, Manuel ¿sabes vos?
- ¿Quy, ah..?
- ¡Tc sabes y lo saben todos!
- ¡Oiga, joven Manuel!
- ¿Ah?
- *Usted* creyó que soy loco. Pero no es así...
- Ve, Manuel, a vos te lo voy a contar. (E. Gil)

Situasiyalardan fərqli olaraq “*usted*”/siz öz leksik mənasını mətnin kontekstual mənası ilə əks müənasiblik təşkil edə bilər. Bu zaman öz leksik, yəni hörmət və nəzakət bildirən mənasını təmənilə uzaqlaşaraq, vulqar sözle də işlənərək, həmin dilin üslubi xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Aşağıdakı misaldan da belə qənaətə gələ bilərik ki, “*tc*; *usted*” bir çox Latın Amerikası ölkələrində mətnin mənasına və situasiyadan asılı olaraq müxtəlif mənada müraciəti özündə təzahür etdirir.

Uşaqlara nəzakət göstərərək, əzizlərkən Meksikada həm yüksək, həm də aşağı təbəqəli ailələrdə “*tc*”/sən ilə müraciət daha üstünlük təşkil edir. ¿Comu estbs, mi querida? Pasate. Ekvadorda isə əksinə daha çox “*usted*”/siz şəxs əvəzliyi ilə müraciət edilir. Siyntese aqun, mi amorcito. Pasame la cucharra, mi corozoncito. (3, səh. 76)

Ekvadora "usted / siz kommunikativ situasiyadan asılı olaraq dəyişir. O, uşaqları əzizləmək mənası ilə yanaşı, onlara ömr verərkən və ya qışqıraraq müraciət edərkən də işlənir.

Bütün qeyd etdiklərimizi bir daha nəzərdən keçirsek belə qənaətə gəlirik ki, ispan dilli ölkələrdə müraciət formasında şəxs əvəzliliklərinin işlənməsinin müxtəlifliyi həmin ərazinin mədəniyyəti, elmi –mədəni inkişafı ilə yanaşı sosial faktorlardan, kommunikativ situasiyalardan və mətnin kontekstual mənasından asılıdır.

Ədəbiyyat

1. В. Виноградов, Грамматика испанского языка , Москва, стр. 12-28
2. Степанов Г. В. К проблеме языкового варьирования: Испанский язык Испании и Латинской Америки, М-1979
3. Фирсова Н. М. Испанский речевой этикет , М- 1991
4. Фирсова Н. М. Обращение в современном испанском языке, М- 1987
5. Рамон Сармиенто Эонзальес, Эрама́тиѡа проэресива де еспа́нол пара ехтѡанѡерос, Мадрид-2003
6. Езуилуз Л. Формулас де тѡатамиенто ен ел еспа́нол, Мадрид-1981

РЕЗЮМЕ

УПОТРЕБЛЕНИЙ ЛИЧНЫХ МЕСТОИМЕНИЙ В ФОРМЕ ОБРАЩЕНИЙ В ИСПАНОЯЗЫЧНЫХ СТРАНАХ

Различия употреблений личных местоимений в форме обращений в испаноязычных странах не только зависит от культуры, научного развития данных мест, также от социальных факторов, коммуникативных ситуаций и контекстуального значения текста.

SUMMARY

USE OF THE PERSONAL PRONOUNS IN THE FORMS OF ADDRESS IN THE SPANISH SPEAKING COUNTRIES

The variety of the use of the personal pronouns in the forms of address in the Spanish speaking countries depends not only on the culture and scientifically cultural development, but also on the social factors, communicative situations and contextual sense of the context.